

Іван Пендзей

КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У СЕЛІ ЛІЩАНЦІ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ. За Літописом Гриня Комарницького (рукопис)

COOPERATIVE MOVEMENT IN THE VILLAGE OF LISHCHANTSI IN TERNOPILSCHYNA. According to the Chronicle of Hrynii Komarnytskyi (manuscript)

DOI: 10.58407/litopis.250608

© І. Пендзей, 2025. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6499-329X>

Метою статті є опублікування автентичних матеріалів, присвячених кооперативному руху села Ліщанці на Тернопільщині, які містить рукописний твір уродження села, умовно названий іменем автора – Літопис Гриня Комарницького, і на їх основі розкриття історії виникнення та діяльності сільського кооперативу «Згода», створеного 7 грудня 1924 р. в умовах польської окупації краю. **Методологічну основу** дослідження становлять методи історичної об'єктивності, логічності й послідовності аналізу фактологічних даних. Наукова новизна розвідки полягає в уведенні в науковий обіг раніше невідомих даних про кооперативний рух у селі, з'ясуванні його історії, оприлюдненні відомостей про кооперацію в Буцацькому повіті й Східній Галичині в часи окупації Західної України II Річчю Посполитою, розкритті проблематики самоорганізації найбільш свідомих мешканців села Ліщанці в кооператив, висвітленні його матеріальної підтримки українських національних громадсько-політичних організацій, соціально-політичної, національно-патріотичної виховної та культурної ролі кооперативу.

Зроблено висновки, що викладений матеріал про кооператив «Згода» села Ліщанці Буцацького повіту на Тернопільщині безперечно свідчить про те, що його господарська діяльність, попри величезні труднощі, була загалом доволі успішною, завдяки їй частині селян вдавалося виживати в умовах польської окупації. Кооператив був важливим чинником збереження національної свідомості галичан в умовах колонізації, розгорнутої польською владою, матеріальної підтримки громадсько-політичних організацій, як-от: товариство «Просвіта» у Львові, «Рідна школа», українських інвалідів, активіста просвітянського руху нотаря із Золотого Потoku Степана Танчаковського, який купив у селі дім для читальні. Кооператив опікувався будовою Народного дому, завдяки йому працював Аматорський гурток. Він постійно купував книжки для читальні, знайомив мешканців села з книжковим фондом мандрівної бібліотеки «Просвіта», тобто задовольняв їхні духовні потреби. Його фінансова звітність, економічна термінологія, якою оперували члени кооперативу, свідчать про розуміння ними справи, якою займалися.

Ключові слова: Східна Галичина, Буцацький повіт, кооператив «Згода», Літопис Гриня Комарницького (рукопис).

The purpose of the article is to publish authentic materials on the cooperative movement of the village of Lishchantsi in the Ternopilschyna, which contain a manuscript by a native of the village, conventionally named after the author – the Chronicle of Hrynii Komarnytskyi, and on their basis to reveal the history of the emergence and activities of the village cooperative “Zgoda” (“Agreement”), established on 7 December 1924 under the Polish occupation of the region. **Methods** used are historical objectivity, logic and consistency of analysis of factual data. **The scientific novelty** of the study lies in the introduction of previously unknown data on the cooperative movement in the village, clarification of its history, publication of information about cooperation in the Buchach district and Eastern Galicia during the occupation of Western Ukraine by the Second Polish Republic, disclosure of the problems of self-organisation of the most conscious residents of the village of Lishchantsi into a cooperative, coverage of its material support of Ukrainian national socio-political organisations, socio-political, national-patriotic educational and cultural role of the cooperative.

Conclusions: the material presented about the “Zgoda” cooperative in the village of Lishchantsi, Buchach district, Ternopilschyna, irrefutably shows that its economic activity, despite enormous difficulties, was generally quite successful, and that it helped some peasants survive under Polish occupation. The cooperative was an important factor in preserving the national consciousness of Galicians in the face of Colonisation by Polish authorities, providing material support to social and political organisations such as the

“Prosvita” (“Enlightenment”) society in Lviv, the “Ridna shkola” (“Native school”), Ukrainian disabled people, and the activist of the educational movement, notary Stepan Tanchakovsky from “Zoloty potok” (“Golden flow”), who bought a house for a reading room in the village. The co-operative took care of the building of the National house, and with its assistance, an Amateur group worked. It constantly bought books for the reading room, introduced villagers to the book collection of the “Prosvita” travelling library, and thus met their spiritual needs. His financial statements and the economic terminology used by members of the cooperative show that they understood the business they were engaged in.

Key words: Eastern Galicia, Buchach district, cooperative “Zgoda”, Chronicle of Hrynii Komarnytskyi (manuscript).

Заснування кооперативу «Згода»

Важливою подією в історії села, його громадського й власне господарського життя стало утворення кооперативної організації. Перші засновницькі збори кооперативу відбулися 7 грудня 1924 р. «в просвітнім будинку о годині 2-ій пополудни». На зборах, які відкрив Онуфрій Пендзей, були присутні 14 осіб. Він запропонував вибрати провідника зборів¹. За пропозицією Гриня Комарницького присутні обрали головою зборів О. Пендзєя, а секретарем – Теодора Кравчука. Голова зборів зачитав статут, який мав 62 параграфи. «Статут збори зрозуміли і прийняли, поставивши свої підписи «при кінці статута» (С. 163)². Збори вибрали «управу» кооперативу, яку запропонував Гринь Комарницький: Теодор Кравчук – справник, Онуфрій Пендзей – книговедець, Дмитро Іваськів – касир і два заступники: перший – Степан Шевчук, другий – Федь Іваськів (С. 163).

За пропозицією С. Іваськового було обрано Наглядову раду кооперативу (у складі 7 осіб): Петра Хомута – голови, Степана Іваськова – заступника, Гриня Комарницького – секретаря, Івана Леськова, Миколи Мостового, Михайла Яковишина, Петра Мостового (С. 163). Усі 14 учасників зборів підписали статут «як члени основателі кооперативу». Збори ухвалили якнайшвидше зареєструвати «основану кооперативу»: «вписати до судового реєстру згідно з постановами закону». «Кооперативу охристили назва “Згода”. Ліциньці дня 7 грудні 1924 р.» (С. 164). 12 травня 1925 р. кооператив було зареєстровано (фірма Ч 362/25) в Станіславові (С. 180).

Перші надзвичайні збори кооперативу 2 серпня 1925 р.

Перші успіхи в діяльності кооперативу спонукали селян до вступу в його члени. Якщо діяльність кооперативу була розпочата при 14-ти членах і статутному капіталі 40 злотих, то на його I Надзвичайних зборах 2 серпня 1925 р. присутніх було 52 особи, а членів – 35. Збори відкрив голова Наглядової ради П. Хомут. «Найперши[м] забрав голос о. Володимир Носковський: реферував про організацію Коопиративи звизав пресутних вступати в члени і закупувувати і збувати через коопиративу» (С. 180).

Книговедець О. Пендзей звітував про діяльність Управи за період від заснування кооперативу до 31 серпня 1925 р. Чистий зиск кооперативу досяг 831.16 злотих (С. 181).

Селяни почали розуміти вигоди від купівлі й збуту свиней, великої рогатої худоби, продуктів рільництва через кооператив. Їх заохочувала до співпраці Повітова кооперативна спілка (ПКС), представник якої Степан Шепелявий переконував збувати свиней через Повітовий союз (С. 181).

Г. Комарницький запропонував утворити при кооперативі «шпихлер збіжевий і Ощадностеву і позичкову касу, щоби позичаючими грішми і збіжем приеднати членів до коопиративи зпоживчої і, конечно, занятися Молочартвом» (С. 181).

Збори ухвалили «набувати і збувати товари тільки через коопиративу, ширити ідею коопирації, приеднувати членів, і в найкоротшім часі заложити Ощадностеву – позичкову Касу і занятися збутом Молока» (С. 181).

Загальні збори кооперативу «Згода» 21 березня 1926 р.

Присутніх на зборах було 56 осіб, членів 45. Збори відкрив голова Наглядової ради П. Хомут. Він надав слово всечесному отцю Володимирові Носковському, який переконливо говорив про користь кооперативу й про минуле, пояснив, у який спосіб куплено дім для читальні «Просвіти» (С. 182).

Збори схвалили звіт про діяльність Управи, із яким виступив книговедець О. Пендзей, а також звіт Контрольної комісії про діяльність Управи за 1925 р., який зробив Г. Комарницький. Він сказав, що «управа вела діла кооперативні добре», тому пропонує висловити їй довіру. Без жодних зауважень збори схвалили річний звіт Управи й подану нею фінансову звітність за 1925 р. (С. 183).

Стефан Підлісний запропонував визначити дивіденди членам відповідно до їхнього внеску. Гринь Болячка запропонував, щоб дивіденди кожному членові нараховувати із

¹ Літопис Гриня Комарницького (рукопис), 1900–1936 (орієнтовно). С. 162–163.

² Тут і далі посилання на рукопис подаємо у круглих дужках всередині статті.

«сикурації живого Інвентаря». Ф. Іваськів запропонував не виплачувати жодних дивідендів, а чистий зиск приписати до запасного фонду. О. Пендзей пояснив, що кооператив має маленький запасний фонд, і, щоб він добре існував, мусить мати великий запасний фонд. За пропозицією О. Пендзєя всі присутні одногласно ухвалили чистий зиск 544.37 злотих зарахувати до запасного фонду. Доповідач також закликав купувати й збувати саме через кооператив і тим самим підтримувати свій промисел (С. 184).

С. Шепелявий, директор ПКС в Бучачі, пояснив значення кооперації й закликав кожного члена оголосити свій внесок для закупівлі площі під дім кооперативу, який слугуватиме річною безпроцентною позичкою. За його пропозицією вибрали комітет, який мав опікуватися збором позики в складі таких осіб: «Федь Іваськів, Стефан Кравчук [і]на] Івана, Петро Мостовий, Наталька Шевчук і Марія Буряк» (С. 184).

Д. Іваськів повідомив, що коштом кооперативи було придбано 150 книг, також при організації діє аматорський гурток, головою якого тимчасово обрали Василя Шимківа (С. 182).

28 березня 1926 р. комісія кооперативу в складі С. Іваськового, Г. Комарницького й Д. Іваськового за дорученням О. Пендзєя провела вибори членів аматорського гуртка. «До Аматорського гуртка увійшли отсі особи. 1. п. Онофей Пендзей Режесер. 2. Федір Іваськів – голова. 3. Павло Леськів – секретар. 4. Наталька Щевчук ж[інка] Михайла – касієр. 5. Параска Буряк – заступник голови. 6. Василь Шимків – кандиробщик. 7. Андрій Мариновський – сценар. 8. Дмитро Мостовий – суфляр. 9. Михайло Стахур – Дерегинт хору. 10. Стефан Шевчук. 11. Ілько Бєсага (господарі)» (С. 240).

Загальні збори кооперативу «Згода» 8 травня 1927 р.

Збори заслухали й схвалили звіт Управи, який виголосив Д. Іваськів, зазначили, що 8 листопада 1926 р. відбулося кооперативне свято, на якому були присутні 150 осіб. Свято відкрив директор Повітової кооперативної спілки Володимир Маланчук. Він з'ясував мету свята, пояснив перші кроки кооперації рочдейльських ткачів³; переваги кооперації в тому, що при кооперативній організації можна мати все: як свого лікаря, так й агронома, учителя та ін. (С. 245).

Інженер-агроном Василь Котик, який продовжив промову щодо сільської господарки, говорив про збут у кооперативі рільничих продуктів, молочарню, годівлю худоби тощо. Голова Управи Д. Іваськів зауважив, що кооператив втратив на долярах: люди позичили на закупівлю площі під будинок кооперативу й старого будинку корчми по курсі 5 злотих за 1 дол., а віддавали по 8.85 злотих за 1 дол. Секретар кооперативу Г. Комарницький від Наглядової ради запропонував схвалити роботу Управи, скоротити виплати членам кооперативу, щоб якнайшвидше сплатити за закупівлю площі й побудувати новий дім організації (С. 245).

Збори ухвалили взяти до відома фінансовий звіт за 1926 р. О. Пендзей оголосив чистий зиск кооперативу – 571 21 злотих. За його пропозицією дохід кооперативу було розділено так: «...на українські інваліди 25.00 зл. На рідну школу – 25.00 зл. На підмогу старих Літ пана Стефана Танчаковского, що купив в Ліщинцях читальню, – 30.00 зл., на запасний фонд – 60.00 зл., а решта на будову власного дому кооперативи 431.21 зл.» (С. 246). Він повідомив, що кооператив закупив до читальні книжок на суму 150 злотих. Члени кооперативу використали з випозиченої в тов. «Просвіти» у Львові мандрівної бібліотеки. Заходом кооперативу було поставлено 8 вистав (С. 246).

Директор ПКС В. Маланчук пояснив значення загальних зборів, відзначив розвиток кооперації. «В нашій Бучацькій повіті, – сказав він, – зросло до сего року 1927 кооператив 76, а в цілм краю під контролею Ревізійного Союзу у Львові є всіх 3.000 українських Кооператив, Кооперативи нашого Бучацького повіта виказую[ть] зиск на суму 54.000 зл. До сего часу скооперовано 8% населення, а в цілм польськім краю (тобто Східній Галичині – *І.П.*) на 7 мільонів українців зкооперовано заледве ½ мільїона» (С. 245). Делегат ПКС Павлюк звернув увагу на залучення до організації жіноцтва, наполягав, щоб товари купували тільки за готівку (помітний вплив досвіду західноєвропейської кооперації – *І.П.*). Кравчук, який представляв Аматорський гурток, вніс «зажалення» на крамаря Дмитра Мостового, який для гуртка, за його словами, виставляв за одні й ті ж товари вищі, ніж для інших, ціни. Д. Мостовий протестував і визнав це за неправду. На цьому збори були закінчені (С. 245).

³ Група англійських ткачів, натхненна ідеями соціаліста-утопіста Роберта Оуена, яка в 1844 р. заснувала в невеликому м. Рочдейл «Товариство справедливих рочдейльських піонерів», поклавши початок споживчій кооперації, започаткувавши кооперативний рух. Початок їхньої діяльності («Рочдейльські засади») члени ліщанецького кооперативу, насамперед Г. Комарницький, опановували з просвітнянських видань. Їх, як він повідомляє, виклав «Буквар Кооперативний виданий Р.Су.К». «Історія рочдейльської кооперативи описана ширше у книжочці А. Гаврилка» (Там само. С. 165, 170).

Загальні збори кооперативу «Згода» 29 квітня 1928 р.

Ці звичайні загальні збори кооперативу розпочалися о 2-й годині дня, було 150 людей, 129 членів, із них – 39 жінок. Збори розпочав голова Наглядової ради П. Хомут. За пропозицією Ф. Іваськового провідником зборів одногolosно вибрано Г. Комарницького, а секретарем О. Пендзєя. У звіті про діяльність Управи О. Пендзєй, покликаючись на річний звіт як діловий, у 1927 р., відзначив, що «Кооператива під зглядом торговельним не стоїть ще добре, бо має замало оборотового капіталу ... з днем 31 грудні 1927 р. кооператива заледви мала оборотового капіталу 30000 зл.» (С. 191–192). До кооперативу належали лише 51% самостійних господарств (С. 195).

Скрупульозний облік виконаних робіт і суми грошей, відображений у фінансовому звіті за 1927 р. (документ складений із 23 пунктів), – прихід 58 707 83 дещо перевищує розхід 58 42 540 – свідчить про справність кооперативу (С. 193–194).

Про це свідчить і «Рахунок Білянсу поконець 31/12 1927», який має 17 підпунктів і відповідні суми по кожному з них. Прихід і витрати однакові – 6 400 41 зл. Загальний оборот 117 123 23 зл. (С. 194). За пропозицією О. Пендзєя збори чистий зиск у сумі 1 235 74 зл. розділили так: «...до запасного фонду 810 74 зл., 425 зл. на товарів звороти членам» (С. 195). Збори прийняли рішення взяти до відома звіт Наглядової ради, із яким виступив Г. Комарницький, і схвалили діяльність Управи й Наглядової ради. За пропозицією Павла Горбатюка збори затвердили Наглядову раду в старому складі, за винятком С. Іваськово-го.

Замість нього, до Наглядової ради було обрано О. Пендзєя. Головою новообраної Рада став П. Хомут, Г. Комарницький – заступником, О. Пендзєй – секретарем, членами були М. Яковичин, П. Мостовий, Іван Леськів, Микола Мостовий (С. 195).

Директор ПКС Дмитро Дем'янчук під страхом покарання рекомендував закуповувати всі товари в Повітової спілки. Із цього питання виступили О. Пендзєй, Д. Іваськів, Г. Болячка, С. Підлісний, А. Маринівський, П. Хомут, С. Шевчук (С. 195–196).

За пропозицією Г. Комарницького збори доручали Управі закуповувати в Повітової спілки всі товари й збувати через неї всю вироблену сільськогосподарську продукцію. У випадку недотримання цієї вимоги Управа мала бути оштрафована на 100 зл. Інших пропозицій не надходило: «Провідник зборів Грин Комарницький збори замкнув, на кінець відспівано український Гим[н]» (С. 196).

Надзвичайні загальні збори кооперативу «Згода» 4 листопада 1928 р.

На зборах були розглянуті два важливі питання: про зміну статуту й процес Стефана Улана, «що забрав ґрунту кооперативного (Коршми)»⁴. Ревізор Повітового союзу Федір Василік пояснив параграфи 1–42 нового статуту. Збори ухвалили зміни до статуту в усіх його 62 параграфах. Збори обрали Управу кооперативу, до якої увійшли С. Шевчук – справник, С. Іваськів (С. 196).

На жаль, продовження теми (іншої інформації про ці збори) у літописі немає. Аркуш (стор. 43–44), де могла б бути висвітлена їхня робота, вирваний. Тому не відомо, як закінчився «процес із Стефаном Уланом».

Загальні збори кооперативу «Згода» 3 березня 1929 р.

На зборах були присутні 168 осіб, 160 із них – члени кооперативу. Збори відкрив голова Наглядової ради П. Хомут. За пропозицією Андрія Буряка провідником зборів обрали П. Хому, а секретарем О. Пендзєя. Збори схвалили звіт Управи, із яким виступив Д. Іваськів, звіти Наглядової ради й Контрольної комісії, які оголосив Г. Комарницький. Збори також схвалили звіт О. Пендзєя про фінансову діяльність кооперативу (С. 202).

За пропозицією Наглядової ради чистий зиск у квоті 1 317 злотих 59 грошей, із якого 584 зл. 26 гр. як зиск від участі в кооперативній діяльності не членів кооперативи віднесли до запасного фонду. Від зиску членів кооперативи 773 33 зл. виділено 10% тобто 73 зл. 33 гр. до запасного фонду, на товарів звороти – 600 зл., на українських інвалідів – 20 зл., на рідну школу – 20 зл., на товариство «Просвіти» у Львові – 20 зл. (С. 203).

За пропозицією директора ПКС С. Шепелявого збори «змінили статут в цілості старий на новий ч. 128/26 з 44 параграфів з тим, що порука незмінна, Уділ піднесено до висоти 9 зл. вписове 1.80 зл.» (С. 203).

Збори оновили Наглядову раду, як-от: Петро Хомут – голова, Гринь Комарницький – заступник, Павло Леськів – секретар, членами ради стали – Петро Мостовий, Михайло Буряк, Микола Мостовий, Іван Леськів. Вибрано було нову Управу: Стефан Шевчук – справник, Стефан Іваськів – касир, Дмитро Іваськів – книговедець, Ілько Бесага, Гринь Болячка – заступники. Збори ухвалили рішення чергою возити товар із Бучача (С. 203).

У літописі не відображено тільки пункт 9 порядку денного зборів «Побажанє членів».

⁴ Там само.

Інших засідань кооперативу «Згода» в збереженому літописі – не знаходимо.

Висновки. Літопис Гриня Комарницького (рукопис) про кооператив «Згода» с. Ліщанці Бучацького повіту на Тернопільщині безперечно свідчить про те, що його господарська діяльність, попри величезні труднощі, була загалом доволі успішною, завдяки їй частині селян вдавалося виживати в умовах польської окупації. Кооператив був важливим чинником збереження національної свідомості галичан в умовах колонізації, розгорнутої польською владою, матеріальної підтримки громадсько-політичних організацій, як-от: товариство «Просвіта» у Львові, «Рідна школа», українських інвалідів, активіста просвітянського руху, нотаря із Золотого Поток С. Танчаковського, який купив у селі дім для читальні. Кооператив опікувався будовою Народного дому, за його сприяння працював Аматорський гурток. Він постійно купував книжки для читальні, знайомив мешканців села з книжковим фондом мандрівної бібліотеки «Просвіта», тобто задовольняв їхні духовні потреби. Його фінансова звітність, економічна термінологія, якою оперували члени кооперативу, свідчать про розуміння ними справи, якою займалися.

Пендзей Іван Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Івано-Франківська область, 76000, Україна).

Pendzey Ivan – PhD in history, docent at the department of world history, V. Stefanyk Pre-carpathian national university (57 Shevchenka str., Ivano-Frankivsk, Ivano-Frankivsk oblast, 76000, Ukraine).

E-mail: pendzey.ivan@gmail.com

Дата подання: 31 травня 2025 р.

Дата затвердження до друку: 22 жовтня 2025 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Пендзей, І. Кооперативний рух у селі Ліщанці на Тернопільщині. За Літописом Гриня Комарницького (рукопис). *Сіверянський літопис*. 2025. № 6. С. 82–86. DOI: 10.58407/litopis.250608.

Цитування за стандартом APA

Pendzey, I. Kooperatyvnyy rukh u seli Lishchantsi na Ternopilshchyni. Za Litopysom Hrynya Komarnytskoho (rukopys) [Cooperative movement in the village of Lishchantsi in Ternopilshchyna. According to the Chronicle of Hryni Komarnytskyi (manuscript)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 82–86. DOI: 10.58407/litopis.250608.

